

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті розглянуто проблеми реалізації соціальних та економічних прав людини в контексті Загальної декларації прав людини, а також їхній зв'язок із громадянськими та політичними правами. Звернено увагу на певні суперечності між принципами, закріпленими в Декларації. Порушено питання гідності, культурних відмінностей та справедливості в розподілі суспільних благ. Розглянуто можливість залучення не тільки держав, а й міжнародних підприємств до подолання бідності, можливі шляхи впровадження соціальних та економічних прав на локальному та глобальному рівнях.

Ключові слова: верховенство права, права людини, соціальні та економічні права.

Загальна декларація прав людини (далі – Декларація) у ст. 22–26 містить перелік соціальних та економічних прав. Положення цих статей стосуються соціального забезпечення, умов праці, відпочинку, рівня життя та освіти [1]. Включення цих прав спричинило тривалі дискусії, оскільки саме включення залишається суперечливим для тих, хто противиться ідеї того, що ці права є такими ж вагомими, як громадянські та політичні. Деякі науковці стверджують, що вони є навіть більш вагомими.

Значна частина успіху руху за права людини протягом майже семи десятиліть обумовлена створенням комплексу стандартів, які можна зберегти без зміни структур міжнародних відносин та міжнародної економіки. Незважаючи на те, що соціальні та економічні права були включені до Загальної декларації прав людини, вони відрізняються від цієї парадигми, оскільки їх реалізація могла б вимагати певної перебудови міжнародного порядку. Це змушує нас враховувати, якою мірою суспільні та економічні цілі мають бути досягнуті через систему прав людини.

Європейська комісія з прав людини вважає, що соціальні та економічні права є життєво важливими. Вони відображають справжні людські потреби, і кожна держава зобов'язана брати участь у їх захисті в межах наявних ресурсів та в інтересах власних громадян. Соціально-економічні права концептуально пов'язані з громадянськими та політичними правами, оскільки повага до людської гідності вимагає, щоб обидва права були забезпечені. Існує також причинно-наслідковий зв'язок у тому, що громадянські та політичні права можуть бути використані для забезпечення соціальних та економічних прав, а соціальні та економічні права дають можливість осмисленого здійснення громадянських та політичних прав.

Справді, провал соціальних та економічних прав робить людей більш вразливими до інших порушень прав людини, як-от примусова праця. Безпосередньо бідність та інші суспільні негаразди, спричинені нею, є стандартною загрозою для всіх форм прав. Тому доцільно закріпити соціальні та економічні права в тій самій декларації, що й громадянські та політичні, а отже, сприймати права людини цілісно в контексті єдиної декларації.

Необхідно, щоб уряди розглядали питання соціального забезпечення, умов праці та відпочинку, рівня життя, здоров'я та освіти як елементарні та фундаментальні завдання, визначені як пріоритетні в плані спрямування державних ресурсів. Відсутність тотальної підтримки з боку держави перетворює ці права на список побажань. Країни мають категоричне зобов'язання робити все можливе, щоб забезпечити виконання цих прав. Крім того, держави та міжнародні організації зобов'язані надавати допомогу в цьому питанні країнам, які її потребують.

Важливо зазначити ще дві деталі. По-перше, соціальна та економічна частина Загальної декларації прав людини не є настановою для мудрого урядування і не передбачена як теорія соціальної справедливості. Варто сприймати не тільки суть певних елементарних зобов'язань держав перед членами суспільства в соціальній та економічній сферах. По-друге, Декларація не зробить суспільство економічно рівноправним, але вимагає врегулювання певних проблемних сфер. У більш багатих країнах можна створити значно сприятливіші умови для охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення, ніж у країнах, що розвиваються. Утім, суть полягає в тому, що кожне суспільство, в межах своїх ресурсів, повинно приділяти належну увагу здоров'ю, освіті та соціальному забезпеченню своїх членів.

Значення та релевантність ст. 22–26 Загальної декларації прав людини – це не тільки безпосередні вимоги, які вони накладають, а й основа для подальшого та більш широкого розуміння прав людини. Щодо соціальних та економічних прав статті Декларації формували та підготували шлях до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права; до розвитку міжнародних організацій, спрямованих на забезпечення цих прав як прямо, так і опосередковано; до включення соціальних та економічних прав до сучасних національних конституцій (і їх забезпечення судовим захистом у контексті національного конституційного права); до еволюції основних засобів забезпечення цих прав.

Якщо для реалізації громадянських та політичних прав розподіл економічних ресурсів не відіграє центральної ролі, то для реалізації соціальних та економічних прав питання економічних ресурсів стає ключовим. Громадянські та політичні права також передбачають витрати, а реалізація соціальних та економічних прав у деяких випадках вимагає терпіння, а не значних фінансових впливань. Але загалом, як показує досвід розвинених країн, рівень забезпечення соціальних та економічних прав залежатиме від рівня державного фінансування. Також не вшухають дискусії щодо мінімального рівня соціального забезпечення, адже це питання соціальних та економічних очікувань кожного суспільства та питання гідності.

Існує думка, що визначення уніфікованого мінімального стандарту соціального забезпечення може становити небезпеку. По-перше, стандарти можуть бути настільки мізерні, що, тоді як деякі країни вважатимуть це досягненням, низка інших країн може припинити розвиток соціальної сфери з огляду на власні досягнення в соціальному добробуті. По-друге, якщо певні країни, що розвиваються, знають, що вони не зможуть виконати мінімальні стандарти, вони з меншою ймовірністю ратифікують міжнародні пакти з прав людини.

Очевидно, що ми повинні бути безкомпромісними щодо впровадження соціальних та економічних прав, але водночас визнати певний ступінь відносності в можливостях та контексті їх реалізації.

Зокрема, потрібно зберегти віру в явну універсальність Декларації як щодо фактичного становища, так і щодо суспільних очікувань. Соціально-економічні положення Декларації повинні тлумачитися так, що кожна людина має право на певні мінімальні стандарти охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення. Поняття гідності хоч і є абстрактним, але має бути критерієм, за яким встановлюватимуться соціальні стандарти в кожній країні [2, с. 6]. Обсяг наявних економічних

ресурсів є одним із визначальних чинників, хоча Загальна декларація прав людини також накладає обмеження на розподіл таких ресурсів, оскільки в Декларації є пріоритети: суб'єкти, відповідальні за впровадження соціальних та економічних прав, повинні приділяти першочергову увагу здоров'ю, освіті та соціальному забезпеченню на основі ресурсів, які можуть бути доступними з урахуванням економічних та податкових умов.

Цілком можлива кореляція розуміння цих прав стосовно культурних умов, притаманних тому чи тому суспільству. Проте навряд чи є радикальні культурні відмінності, які можуть виправдати несправедливий розподіл суспільних благ. Неприпустимою є будь-яка дискримінація в праві реалізації соціальних та економічних прав на підставі гендерних, етнічних чи інших ознак.

Хоч і не варто встановлювати чіткі стандарти соціального забезпечення, однак варто визнати, що крайня бідність залишає населення далеко за межами людської гідності. Загальну декларацію прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права слід розуміти як акти схвалення діалогу на міжнародному рівні про мінімальні соціальні стандарти, але такі стандарти повинні мати межу не у вигляді конкретного матеріального обсягу благ – такою межею має бути людська гідність.

Бідні держави можуть регулювати розподіл ресурсів усередині своєї країни, але впливати на глобальний розподіл у них немає можливості, а це своєю чергою посприяло б боротьбі з бідністю власних громадян. Тому соціальні та економічні права ставлять питання розподілу обов'язків, зокрема, чи повинні (і якою мірою) багаті держави допомагати громадянам бідних держав.

Потрібно приділяти увагу відносинам між обов'язками, що накладаються певними правами, та можливостями, які відповідальні сторони (держави) повинні виконати, що створить баланс, який особливо важливий у контексті соціальних та економічних прав. Звісно, можна припустити, що будь-який адекватний підхід до прав людини повинен мати реальний погляд на здатність суб'єктів виконувати такі обов'язки і на ресурси, які вони можуть контролювати та розподіляти. Реалістичний погляд на фактичні повноваження та ресурси державних і недержавних суб'єктів повинен належним чином враховувати наслідки глобалізації та способи зміни влади, оскільки брак ресурсів не дозволяє урядам ігнорувати власні зобов'язання. Соціальні та економічні права, викладені в Загальній декларації прав людини, вимагають від урядів робити все можливе в межах своїх повноважень для реалізації цих положень, зокрема зміну пріоритетів у розподілі ресурсів.

Це породжує ширшу проблему: чи можна формулювати права вже після того, як були визначені відповідальні суб'єкти, носії обов'язків? Першочергово можна визнати право вимоги, а вже потім визначати боржників, яким буде пред'явлено вимогу у виконанні цього права. Кожне право дає нам підстави шукати боржників, але де ми будемо їх шукати – залежатиме від обставин. Може бути багато зобов'язань у багатьох боржників, що підпадуть під дію певного закону. Отже, ми повинні думати про боржників соціальних та економічних прав (і прав узагалі) не як про статичне, а динамічне ставлення до певного права. Це узгоджується з тим, як філософи аналізують зв'язок між правами та обов'язками.

Треба визнати, що ми часом маємо справу не з безпосередніми порушеннями прав людини, а з безліччю випадків уникнення відповідальності за ігнорування таких прав. Є ті, хто здатний діяти, щоб досягти прогресу в забезпеченні соціальних та економічних прав, але не має можливості повністю забезпечити такі права. Тому обов'язки мають бути прямими та непрямыми. У більш широкому сенсі фактори, які підтримують довгострокову глобальну нерівність, становлять серйозну загрозу, і міжнародне співтовариство має взяти під сумнів механізми, які не сприяють утвердженню соціальних та економічних прав. Це вносить проблему бідності до порядку денного для громадян, держав, корпорацій та міжнародних інституцій, що є одним із найпотужніших способів забезпечення соціальних та економічних прав [3, р. 89].

Держави несуть першочергову відповідальність за соціальне та економічне благополуччя своїх громадян. Справедливе економічне зростання має відігравати вирішальну роль у цьому, і важливо закріплювати зв'язок між економічною політикою та правами людини. Підтримка міжнародного співтовариства повинна певною мірою бути обумовлена тим, чи уряди окремих країн виконують свої власні обов'язки. Загальна декларація прав людини залишає відкритими питання щодо включення соціальних та економічних прав до конституцій країн та питання їх судового захисту. Найбільш дієвим інструментом реалізації цих прав буде розвинене соціальне законодавство, а не загальні положення соціальних прав у конституціях країн.

Проте очевидно, що проблеми, з якими стикається багато держав, не можуть бути повністю розв'язані зусиллями лише самої держави. Питанням моралі стає справа тлумачення положень Декларації про соціальні та економічні права як обов'язку міжнародного співтовариства діяти з метою запобігання бідності у світі. Міжнародна допомога та трансферти, спрямовані на

посилення можливостей держав-реципієнтів забезпечувати соціальні та економічні права своїх громадян, відіграють незамінну роль.

Багато країн із низьким та середнім рівнем доходів не можуть повністю ліквідувати бідність своїх громадян. Аналіз, проведений Світовим банком, показує, що навіть якщо ці країни максимально оподатковуватимуть середній клас, це не дасть достатніх ресурсів для подолання бідності. Нині у світі приблизно 700 мільйонів людей живуть менш ніж на 1,9 долара на добу [4]. У 1970 р. Генеральна Асамблея ООН погодилася з тим, що всі «економічно розвинені країни» повинні віднести 0,7 відсотка свого валового національного доходу на соціальну допомогу. Утім, у 2013 р. лише Данія, Люксембург, Норвегія, Швеція, Об'єднані Арабські Емірати та Велика Британія витратили у два рази більше [5]. Соціальні та економічні права є міжнародною, а не лише національною відповідальністю.

Заклики міжнародного співтовариства щодо захисту соціальних та економічних прав стосуються не лише держав, а й міжнародних організацій, корпорацій та приватних осіб. Проблеми світової бідності не можна розв'язати виключно на національному чи міждержавному рівні. Глобальні підприємства мають суттєвий і часом вирішальний вплив на соціальне та економічне становище мільйонів людей у всьому світі. Їхня роль може бути як позитивною, так і негативною. Протягом останньої третини століття розширення світової економіки, очолюване приватним сектором, було рушійною силою в допомозі майже двом мільярдам людей, які перебували в умовах крайньої бідності. Але в багатьох випадках підприємства не виправдовували зусиль уряду, спрямованих на захист соціального та економічного добробуту людей, зокрема до своїх працівників, і були причетні до порушень соціальних та економічних прав. Перевизначення юридичних зобов'язань корпорацій, безумовно, складне питання. Проте є попит на компанії, що визнають та виконують обов'язки, які випливають з прав людини, включно з правом на справедливий умови праці. На основі Декларації компанії та інші зацікавлені суб'єкти починають формувати галузеві стандарти прав людини.

Хоча права в Декларації представлені як взаємопов'язані та взаємодоповнювальні принципи, між ними можуть виникати серйозні конфлікти. Наприклад, право на свободу слова або свободу зібрань може суперечити праву людей на достаток, оскільки єдиним швидким способом вивести велику кількість людей з бідності буде встановлення авторитарного правління. Йдеться про

філософську ідею благородного правителя, єдиною метою авторитарного правління якого є добробут держави. Чи інший приклад: іноді доводиться стверджувати, що право на життя та безпеку може суперечити праву на недоторканність приватного життя, тому що забезпечення безпеки вимагатиме комплексу заходів, які визнаватимуться втручанням у приватне життя.

Важливо враховувати, що тією мірою, якою існує «компроміс» між різними правами, це не конфлікт між самими правами. Принципи Загальної декларації прав людини цілком узгоджуються один з одним, і всі вони можуть мати єдиний фундамент.

Щоправда, в деяких конкретних, реальних умовах наша здатність впроваджувати одне право може суперечити нашій здатності повною мірою реалізувати інше, принаймні тимчасово. Це не логічний конфлікт між самими правами, а радше відображення способу, в якому реальні

умови можуть чинити тиск на одночасну реалізацію кількох прав.

У дійсності напруга між впровадженням одного та іншого права є очевидною. Виявити протиріччя не завжди просто, але потрібно їх ретельно вивчати. Крім цього, завжди буде актуальним питання моральної виправданості запропонованого компромісу. Навіть якщо під тиском певних видів загроз зробити більший акцент на збереженні права на життя, жертвуючи правом на приватність, неможливо напевно передбачити наслідки. Світу доведеться вибирати, чи жити в суспільстві тотального нагляду, чи в більш вільному суспільстві, де є вищий ризик втратити життя чи здоров'я.

Забезпечення прав людини є історичним процесом, в якому реалізація прав тією чи іншою мірою неповна та нерівномірна. Це також складний процес, який передбачає не лише запобігання порушенням прав, але й встановлення та підтримку соціальних, політичних, правових систем та установ.

Список використаної літератури

1. Universal Declaration of Human Rights [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>. – Title from the screen.
2. Козюбра М. І. Верховенство права та соціалізація держав / М. І. Козюбра // Наукові записки НаУКМА. – 2010. – Т. 103 : Юридичні науки. – С. 3–8.
3. EU Law and Welfare State / ed. by Grainne de Burka. – Oxford University Press, 2011.
4. The World Bank. Annual Report 2017 [Electronic resource]. – Washington, DC : World Bank, 2017. – Mode of access: <https://openknowledge.worldbank.org>. – Title from the screen.
5. The Global Competitiveness Report 2013–2014 [Electronic resource] / Editor Klaus Schwab, World Economic Forum within the framework of The Global Competitiveness and Benchmarking Network. – Mode of access: www.weforum.org/gcr. – Title from the screen.

Viktor Kushyk

PROBLEMS OF REALIZATION OF SOCIAL AND ECONOMIC HUMAN RIGHTS

The article addresses the problems of realization of social and economic human rights in the context of the Universal Declaration of Human Rights, as well as their connection with civil and political rights. It is drawn to the fact that there are certain contradictions between the principles enshrined in the declaration. The author raises the issue of dignity, cultural differences, and justice in the distribution of public goods. The question of the state's responsibilities in the provision of social and economic rights is considered. States have a primary responsibility for the social and economic well-being of their citizens. Fair economic growth must play a decisive role in this area, and it is important to consolidate the link between the economic policy and the human rights. The support of the international community should, to a certain extent, be conditional on the governments of individual countries fulfilling their own responsibilities. The Universal Declaration of Human Rights leaves open the question of the placement of social and economic rights in the constitutions of the countries and the issue of their judicial protection. The most effective instrument for realizing these rights will be the development of social legislation, rather than the general provisions of social rights in the constitutions of countries. However, the problems faced by many states can not be fully solved by the efforts of the state alone. The question of morality is the interpretation of the provisions of the Declaration on Social and Economic Rights as an obligation of the international community to act to prevent poverty in the world. The possibility of involving not only states but also international enterprises in the process of combatting poverty is considered. On the basis of the Declaration, the companies and other interested parties begin to formulate sectoral standards of human rights. Possible ways to implement social and economic rights at the local and global levels are also discussed.

Keywords: The Rule of Law, human rights, social rights, economic rights.

Матеріал надійшов 10.04.2018